

FOLIA SELECTA

KUKLAY ANTAL:	Pilinszky János <i>Egy fénykép hátlapjára c.</i> verséről	1
MICHEL NURDIN:	Jacques Maritain a toulouse-i közösségben	2
P. SZIGETI JÓZSEF OP	visszaemlékezései a soproni domonkosok ötven évvel ezelőtti elhurcolására	17
FLORILEGIUM - a Keresztény Front iskolaprogramja (részlet)		23

Köröm, 2000. december

EGY FÉNYKÉP HÁT LAPJÁRA

Görbülten megyek, bizonytalanul.
A másik kéz mindössze három éves.
Egy nyolcvan éves kéz s egy három éves.
Fogjuk egymást. Erősen fogjuk egymást.

Dédnagyapa sétáltatja dédunokáját. A képen a Költő önmagára ismer: az öregkor tapasztalt bölcsességének és a gyermekkor visszanyert tisztaságának egymást erősítő szövetségére.

A Tout comprené – tout pardonné: Mindent megérteni - mindent megbocsátani elvezethet a szkepticizmushoz és a cinizmushoz, s innen már csak egy lépés a szenilis hatalmi örület és a gerinctelen szervilizmus. Huszadik századi történelmünk, a diktatúrák kora bőséges példát mutat erre. A „jó családból való” Major Ottó magyar királyi hadbíró hogyan lesz Rákosi vérbírája, testvére Tamás pedig a Nemzeti Színház igazgatójaként művésztársainak pártirányítású likvidátora. Corruptio optimi pessima – mondták a régiek: A legkiválóbbak romlása a legborzalmasabb.

„Minek is vagyunk mi tulajdonképpen polgárai? – olvassuk a Költő írását az Új Ember 1966. február 13-i számában. – A földnek? – Mindig elbűvöl a gyerekek jelenléte közöttünk. Látnivalóan még nincsenek itt *egészen*. Tájékozatlanabbak, súlytalanabbak, ártatlanabbak még nálunknál. Titokzatos módon többek és kevesebbek. Még inkább tartoznak a mindenséghez, mint a földhöz. Ártatlanságukban mindentudás szunnyad, gyengeségükben a mindenség súlytalan ereje. Ahogy az égboltnál egyetlen kis földi kavics is súlyosabb. – Aztán ők is elnehezednek. Megérkeznek. Belesimulnak engedelmesen földi törvényeink szövetébe. Itt vannak. De – mint mondtuk – még se egészen. Egészen még se. Mójukban van jobbá vagy rosszabbá válniuk, sőt jobbá vagy rosszabbá *kell* is válniuk világunknál, minek anyagába maradéktalanul beleillenek.

Ez történik – történt – mindannyiunkkal a földön, ezen a számunkra kijelölt helyén a világnak. Amint megérkeztünk, kezdhettünk ismét készülni. A földről ismét vissza kell találnunk az univerzumba, de most már nem a gyerekkor született, hanem az öregkor megszerzett, érett ártatlanságával.”

Gyermekek és öregek, unokák és nagyapák jól megértik egymást. Hasonlítanak. Járásuk bizonytalan, érzelmük törékeny: egymásra szorulnak. De tudásuk tiszta, átható. A gyermekeké még, az öregeké már.

Michel Nurdin

JACQUES MARITAIN A TOULOUSE-I KÖZÖSSÉGBEN

1960. július 6-án Jacques és Raissa partra szállt Le Havre-ban, - csak ők ketten: Vera az előző év december 31-én meghalt. Raissa számára borzalmas volt az átkelés: másnap Párizsban, szállodába érkezésük után összeomlott. „Négy rettenetes hónap” következett, és Raissa november 4-én elhunyt. „Végig ez alatt az idő alatt végzetesen le volt sújtva Isten fejszérének csapásai alatt, aki a maga szörnyű módján szerette őt, s akinek a szeretete csak a szentek szemében „édes”, vagy azokéban, akik nem tudják, hogy mit beszélnek.”⁶¹ Eközben Jacques „véges végig a mélyek mélyén járt”⁶², ahol legközelebbi barátaival sem érintkezhetett, és azzal sem, akit „igazi őrangyalának” tartott: Paul Marnay kistestvérrel. Paul július 7-én érkezett Párizsba Maritainék fogadására, miután egy egész tanéven át szolgálta Annemasse-ban az első tanulmányi évüket ott töltő kistestvéreket. Egész nyáron át Párizsban maradt Maritainék mellett, majd november 5-én tért vissza immár Toulouse-ból, ahol elkezdte teológiai tanulmányait. Raissát november 9-én temették Kolbsheimben. 19-én Párizsban René Voillaume meglátogatta Jacques-ot, aki első ízben beszélt arról, hogy a Közösségben hasznos szolgálatot végezhetne még. Józan tárgyilagossággal jegyzi föl naplójába: „Elvállaltam, hogy laikus filozófusként a Kistestvérek szolgálatára legyek. Majd később meglátjuk, hogy a szerzetesi elköteleződésnek milyen módját választhatom (mint Világi Intézmény vagy Világi Közösség tagja). Addig is, míg minderre várok, a Prior atya átadta nekem a Kistestvérek jelvényét és megengedte, hogy viseljem.” (S még hozzáfűzi: „A Prior atya, André, Paul és én úgy gondoljuk, hogy mindez megegyezik Raissa akaratával.”) A Prior „nagyon megilletődve” mindattól, amit Jacques mondott neki, november 24-én írásban ismerteti meg a Közösségi Tanács tagjaival a toulouse-i tervet.⁶⁴ A Priorral való beszélgetés közben született „egy jó ötlet”: a nyarakat töltse Jacques Kolbsheimben barátainál, Gruneliuséknél, az októbereket pedig az Egyesült Államokban (ez három ízben valósul meg, az utolsó, 1966-os amerikai útjával bezárólag). Miután elintézte néhány függőben lévő ügyét Princetonban és megpihent Kolbsheimben, 1961. március 6-án érkezik a toulouse-i tanulmányi közösségbe.

79 évesen „egy új élet” nyílik előtte, mely egyszerre folytatása az előzőeknek és szakítás velük. Csak Isten ismeri annak a fájdalomnak és reménynek a mélységet, amellyel nekivág az új életnek. A megpróbáltatás, ha szabad a Szentírás szavaival mondanunk, átjárja őt, mint kétélű kard, a szellem és lélek eresztékéig. Indulásra készen áll, sarkallja őt a tanulmányaikat végző testvérek jelenléte, akik úgy fogadják, „mint idősebb testvérünket, akitől sokat várnak”⁶⁵, vigasztalja Raissa láthatatlan jelenléte, akinek a „Jegyzetek a Miatyánkhoz” c. munkáján elkezd dolgozni. Toulouse-ba érkezése után néhány

nappal meglátogatta őt a Közösség Priorja. Beszélgetésükről sokat elárulnak Jacques naplójegyzetei: „(Március) 17. Péntek. Jót beszélgettünk reggel a Prior atyával. Megértette velem, hogy valóban adoptáltak” – íme személyes státusa. És íme, ami még inkább megegyezik törekvéseivel és keresztény filozófusi munkásságával: „René Voillaume átutazva Rómán elhatározta, hogy beszél az öt éves filozófiai képzés második évről. Louvainben a jezsuiták nagyon kedvezően fogadták az ötletet.” (A filozófiai tanulmányokról van szó, amelynek programjáról azt tartottuk, hogy nem illeszkedik kellőképpen az adott helyzethez és a mi szükségleteinkhez; mi szerettünk volna egy bevezető évet, azután a „folytatást”, végig a négy éves teológiai képzés alatt⁶⁶.)

Biztos, hogy az alatt az idő alatt, míg Jacques Maritain közöttünk élt, olykor különleges ösztönzéseket kapott, pl. arra, hogy VI. Pál kezeiből átvegye a Zsinatnak a „gondolkodás és a tudomány embereihez” intézett üzenetét, vagy arra, hogy részt vegyen az antiszemitizmus elleni hosszú küzdelemben” (az Izrael Misztériuma c. gyűjteményes kötet kiadása). De 1961 márciusától Toulouse-ban az életét meghatározó főtengelyek a lehető leghigorúbban fölismérhetőek, a tévedés túl nagy kockázata nélkül: megismertetni Raissa gondolatvilágát és munkásságát (így befejezi május 11-én a Notes sur le Pater kereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadásának előszavát); megfelelni filozófusi hivatásának a tanulmányaikat végző testvérek közvetlen szolgálatával is (akik számára április 24-én tartja első szemináriumát); részt venni Jézus Kistestvéreinek életében különféle módokon, melyek örökfogadalmában teljesednek ki 1971 mindenszentek ünnepén. Életének utolsó szakasza, mint egy szonáta záró tétele, tökéletes összhangban van mindazzal, ami megelőzte.

Egy 1973 júniusára hirdetett konferencián Toulouse-ban mondja P. Labourdette, hogy „Jacques Raissa kiadójává vált, s ez vezette őt magát a Carnet de notes rejtelméhez”. Valóban így van. Nekem azonban úgy tűnik, hogy többről van itt szó. Miért kezd el Jacques rögtön Toulouse-ba érkezése után Raissának a Miatyánkhhoz írt jegyzetein dolgozni, ha nem azért, mert ezek a lapok „alkották annak a könyvnek az első részét”, melyet Raissa szeretett volna megírni az útjainkon megélt kontemplációról.⁶⁷ A könyvecskét, amelynek első kiadása nem került kereskedelmi forgalomba, 1961 végéig a Közösség minden házába megküldik, a következő évben pedig a nyilvános kiadást Jacques „Jézus kistestvéreinek” ajánlja.

Ugyanebben a bensőséges légkörben, ugyanazon év (1961) nyarán Jacques „fölfedezi” Raissa naplóját és dolgozni kezd rajta – csekély mértékben elhagy belőle – lévén habozásai ellenére is meggyőződve arról, hogy „ezeknek a belső élményeknek ismertekké kell válniuk”. Az 1963-as kiadáshoz René Voillaume testvér írt előszót, aláhúzva „azt a rokonságot, amely Lisieux-i Szent Teréz, Károly testvér és Raissa szellemi-lelki tapasztalata között van”. De, teszi hozzá, „Raissa tanúságában az a különleges, hogy az az isteni Misztérium és az egyszerű emberi valóságok hiteles megtapasztalásának találkozásából ered – ami ritka dolog”.⁶⁸ Ez annyira igaz, hogy a Naplót többé-kevésbé kidolgozott

elmélkedések szövik át Jézus szent emberségéről, arról az igazságról és mélységről, mellyel az isteni Ige magára vette az emberi természetet és állapotot. Ennél fogva nincs semmi csodálkozni való azon, hogy a következő évben, amikor néhány testvérrel tanulmányi összejöveteleket tartottak, Jacques két krisztológiai megközelítést javasol, s ebből születik meg 1967-ben a *Kegyelem és emberi mivolt Jézusban* című tanulmánya. Itt indul el „Szent Tamás egyik, Krisztus kegyelmével foglalkozó tézisének új értelmezése”. „Ennek gondolata Raissában és bennem támadt, írja az előszóban⁶⁹, boldogabb napokban, amikor még mellettem volt egy istenáldotta szelíd tanácsadó, hogy segítsen és ösztönözzön; Jacques „jó néhány éve gondolkodott” ezen az újra értelmezésen, s reflexióiban minden bizonnyal felhasználta a szellemi tudatelőttire vonatkozó antropológiai ismereteit. De jegyzetfüzetében 1964. április 28-i dátummal (a testvérekkel tartott összejövetelek február 10-től április 25-ig tartottak), kifejezve „a Krisztus kegyelméről szóló munkájával kapcsolatos” aggályait, Jacques világosan kijelenti azt, ami sejthető lett volna: „mindenek előtt folytatni akartam Raissa gondolatát, és lerakni annak az alapjait, amit ő szeretett volna elmondani az „útjainkon megélt kontempláció” címmel tervezett könyvében. A bizalmas közlés itt megvilágítja toulous-i élete erővonalainak összefonódását (a főntebb vázolt nagy tengelyekről van szó): a Raissával való elmélyült foglalkozástól kezdve a keresztény filozófus fölkínálja a testvéreknek, életközösségben velük, reflexiójának gyümölcsit. Másrészt az eredeti gondolat magától Jacques-tól származik és kifejezetten metafizikai természetű, amint látjuk a *Dieu et la permission du mal* esetében, melyet Raissanak ajánl, s mely a testvérekkel együtt 1962-ben tartott három hónapos szeminárium, továbbá egy nagyon hosszú (nemcsak spekulatív), a rossz sötét misztériumaival való szembesülés gyümölcse.

Valóban, Jacques elfogadva a közösség által fölajánlott vendégszeretetet, nem tagadta meg filozófusi hivatását; és maga a Prior kívánta, hogy fenntartás nélkül, „hatékonyan folytassa munkáját”⁷⁰. Amint P. Labourdette elmondhatta, „Jacques Maritain életének toulouse-i periódusa termékeny volt”: az *Oeuvres Complètes* két (XII. és XIII.) kötetére lesz szükség ahhoz, hogy magába foglalja ezeknek az éveknek a termését. Nem itt van a helye annak, hogy leltárba vegyük és bemutassuk ennek az időszaknak az írásait, néhány megjegyzést azonban megelőlegezhetünk.

Jacques Maritain u.n. toulouse-i munkássága meglehetősen kevésbé ismert, nem annyira azért, mert hozzánk jöve „visszavonult a világtól”, hanem inkább, mivel általában (legalábbis Franciaországban) élete és műve eltűnni látszik a második világháború által okozott nyílt szakadékokban. És az egész munkásságból legismertebb műve, *A garonne-i paraszt* közismertsége egyaránt tulajdonítható a mű megnemértésének és annak az érdeklődésnek, amely egy idős világi hívő korára vonatkozó kérdései, így a zsinat utáni remények és kavargások felé irányul. Elég azonban áttekinteni az *Appoches sans entraves* tartalomjegyzékét, hogy megállapítsuk a szerző figyelmét lekötő, egész

munkásságával összhangban lévő kérdéseknek a sokaságát és változatosságát; így értekezik újra az „igazságról” (első ízben ezt 1923-ban tette), mert ez „keresztények számára fontosabb, mint valaha”, újra előveszi a természetbölcselet bizonyos problémáit (mint pl. az evolúció), vagy „egy sokat látott öregember tapasztalatából” kiindulva még egyszer reflektál az emberi élet nagy valóságaira, amilyen pl. a „szerelem és barátság”.

Több ebből az időből származó cikk és értekezés a tanulmányaikat végző testvérek számára, olykor az ő közreműködésükkel készült. Innen ered Jacques Maritain munkásságában mintegy új műfajként a „családi beszélgetés”, amikor engedünk „annak a kísértésnek, hogy az ember beszéljen a szeretteinek arról, amin gondolkodik, akkor is, ha ez a gondolat még nagyon tökéletlen állapotban van”⁷¹. Valójában, és bármit mondjon is róla Jacques, az egyszerű kifejezésmód és a szellemi élénkség nem von le semmit a gondolat szigorából! Összhangban vannak. Alapjait tekintve jó néhány ilyen toulouse-i írásban kettős irányultság érezhető. Az első azokban a kutatásokban nyilvánul meg, melyeket ő „egzisztenciális episztemológiának” nevezett. Biztos, hogy ebben a testvéreknek volt része elsősorban, de Jacques Maritain ez irányú érdeklődése sokkal messzebből származik, mert gondolkodása bármennyire kötődött is mindig a „tárgyi lényeghez”, mégsem volt soha esszencialista. Pl. a keresztény filozófia státusát illető álláspontját a klasszikus különbségtétel vezérelte a pontos meghatározás és a megvalósulás rendje között, a filozófia természete és azon mód között, amelyben történelmileg megvalósul az emberi alanyban; az Egyesült Államokban írt utolsó művében Jacques visszatér azoknak a hatásoknak a vizsgálatára, melyet „a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás betörése gyakorolt az erkölcsfilozófia területén”⁷². És kétségtelenül ezeknek és a konnaturalitás általi ismerésre vonatkozó elemzéseknek a vonalába kell elhelyezni azokat a relexiókat, amelyek az eredeti bűn által megsebzett emberi intelligencia egzisztenciális feltételeivel foglalkoznak, valamint azok hatásával, melyet ennek az intelligenciának a működésére gyakorolnak, amikor az bölcseleti rendű filozófiai és teológiai megismerésre irányul⁷³. A második irányultság nem lehet idegen az elsőtől, sem pedig Jacques Maritain toulouse-i „testvéri környezetétől”; ez a környezet legalábbis ösztökélni és bátorítani fogja őt arra, hogy fejezze ki nyilvánosan azt, amit ő maga „egy keresztény filozófus magán véleményének” nevezett. Mit értett ezalatt? Kétségtelenül nem, nem egyszerűen azokat a valamely teológussal a maga területén és úgymond annak nyelvén folytatott beszélgetésekben megfogalmazott véleményeket, következtetéseket (pl. Jacques számtalanszor cserélt véleményt Charles Journet-val); hanem sokkal inkább azt, amit egy keresztény filozófus ajánl, aki „egy filozófus, egy *keresztény filozófus távlatában* vesz fontolóra olyan *anyagot*, amely egy teológus témája. Erről a kérdéstről fejezi ki véleményét Jacques Maritain *De la grace et de l'humanité de Jesus* c. tanulmányának elején, valamint utolsó művének, a *De l'Eglise du Christ*-nek az előszavában.

Nemigen lehet lezárni Jacques, a toulous-i közösségben tevékenykedő filozófus munkájának összegző felidézését anélkül, hogy utalnánk „összes művének” kiadására, mert bár korábban erre egészen más körülmények között gondolt, valójában 1966-ban dolgozta ki először ennek tervét. Ebben az időben semmi sem engedte meg annak a föltételezését, hogy terve megvalósításában fontolgatta volna a kistestvérek részvételét. De az évek múlásával oly módon érlelődtek a dolgok, hogy 1972 nyarán, az előző ősztől a Közösségben örök fogadalmas Jacques Maritain megfogalmazhatja pontos utasításait azoknak a személyeknek a részére, akiket végrendelete fölruházott a művét illető erkölcsi joggal. Egyébként Jacques nagyon erős – testvéri és intellektuális – szálakkal kötődött „egy testvérhez, akit közülük legjobban szeretett, s akit, úgy találta, Isten rendkívüli intellektuális adományokkal ajándékozta meg”⁷⁵. Heinz Scmitz 1969-ben André testvért követte a Közösség tanulmányi felelősének tisztében, majd ő lett Jacques novícius mestere. Így történt, hogy Heinz, akit a betegség elrabolt anélkül, hogy örülhetett volna az *Oeuvres Completes* első kötete megjelenésének, indította útjára hatékonyan ezt a vállalkozást, amelyben néhány más testvér is részt vett.⁷⁶

Jacques és a testvérek

Utaltam Jacques „testvéri környezetére”. E kissé elvont megfogalmazás mögött Toulouse-ba érkezésekor ötvenegynéhány, teológiai tanulmányokat végző testvér volt – legalább négy éve fogadalmasok, mivel ritka kivételtől eltekintve, tanulmányaink soha nem követik közvetlenül a noviciátust. A testvéreket három-négytagú közösségekbe osztották szét. Míg e közösségek nagyobbik része számára a domonkos atyák tanulmányi házában szomszédságában lévő városrészben béreltek lakásokat, egy kis csoport faházakban (mi barakkoknak hívtuk) lakott, melyeket a domonkos konvent területén emeltünk; ugyancsak itt volt, mint közösségi életünk két szilárd pontja, a kápolna és a központi könyvtár. Itt állt Jacques rendelkezésére két független kis szoba, az összejövetelekre szolgáló terem szomszédságában. 1970 folyamán, különböző körülmények által szükségessé vált átalakítások következtében, abban az időben, amikor a szerzetesi hivatása jelentkezett, két szobáját átköltöztették egy másik „barakkba”; és október 10-én örömmel írhatta naplójába: „Ebéd az *én* fraternitásomban: Guy, Raymond, Ludo”. Így lehet tömören föl idézni azt a külső keretet, amelyben Jacques Maritain több, mint tizenkét éven át élt.

„Ha az ő közösségbeli életéről kérdeznék minket, zavarban vagyunk”, írta 1973-ban a Közösség Priorja⁷⁷ „Mindenek előtt át érezzük, mennyire irtózott Jacques attól, hogy beszéljünk róla. Másrészt tisztában vagyunk azzal, hogy az méltó igazán a figyelmünkre, amit ő maga fontosnak tartott, és műveiben kifejezett. (...) Nem kevésbé igaz, hogy a személynek van egy bensőséges

ismerete, amit a mindennapi együttlét nyújt, amit maga a mű nem szolgáltat ki föltétlenül. És azt is el kell mondanunk, hogy van még itt valami más is, amit nem könnyű továbbadni. Jacques-kal kapcsolatban, amint a Gyermekek Jézusról nevezett Szent Terézről mondják, nincsenek nagy, elmesélni való dolgok. Valójában élete a testvérekkel egészen mindennapi volt: részt vett a Közösség, a maga kis közössége életében, történetek nélkül. Ez már maga megsejtet valamit az emberből, mert nem hiszem, hogy olyan sok kilencvenéves ember lenne, aki közösségben tud élni tanulmányi éveiket töltő 25-30 éves fiatalokkal, anélkül, hogy rájuk nehezedne, fárasztaná vagy feszélyezné őket. Jacques-kal kapcsolatban, gyengesége ellenére, mely az utolsó hetekben vált korlátozóvá, minden természetesnek tűnt, mintha soha semmi probléma nem lett volna. Természetesnek látszott, hogy nagyon korán kelt föl dolgozni, egészen természetesnek tűnt, hogy írjon annak a pincér fiúnak, aki előtte való napon elmesélte neki az életét, és akivel kapcsolatban szemrehányást tett magának, hogy nem figyelt rá eléggé. Ha még oly nagy volt is nála a kötődés és a tisztelet az értelem világa iránt, percig sem volt félreérthető: a szeretet rendje jóval fölötte áll ennek. Meggyőződésének szilárdsága és az igazság szolgálata iránti buzgósága ellenére ő – amint mondta – csak egy szegény Jacques volt, vagy egy idős bácsi, aki félt attól, hogy terhére legyen másoknak. Mindez feltételez egy tettetés nélküli alázatosságot, mindig éber érdeklődő képességet és figyelmet, ami megmutatkozott az étkezések alatti társalgásában, vagy azokban a beszélgetésekben, amelyeket bármelyik kistestvérrel folytatott, akivel találkozott. Ez a történetek nélküli és kellemes együttlét sokat elmond róla.” Három évvel korábban, hírül adva a testvéreknek, hogy Jacques Maritain kérte belépését a Közösségbe, René Page testvér szintén megjegyezte, hogy „bármilyenek legyenek is eddigi tapasztalatai, műve, múltja, az élete olyan közöttünk, hogy elfeledtetni velünk mindazt, amit tett: ő egészen egyszerűen Jacques, egy kistestvér a többi között, s aki még mindenre kész”.

Jacques Maritain azt a rendi Káptalant követő napokban érkezett Toulouse-ba, amely rövid történetünkben először határozta meg a kistestvérek képzésének egyes szakaszait. Így megjavult a tanulmányi közösség szervezeti fölépítése. Támogatást nyertek a spontán vagy szervezett kezdeményezések – mint a kis munkacsoportok és az, amit mi „pároknek” nevezünk, s ami lehetővé tette, hogy intellektuális területen kibontakozzon a testvéri segítségnyújtás; vagy mint a nagy kérdések összefoglaló bemutatása és a mindennapi élethez való közelhozása, melyet a domonkos atyák végeztek. A *Pour une philosophie de l'éducation* szerzőjének volt ott mivel táplálnia az irántunk érzett rokonszenvét; a bevezető filozófiai évünk (Annemasse-ban) megszervezésében magában „nagy forradalmat”⁷⁸ látott, mert a Káptalan elrendelte, „figyeljünk rá, hogy több testvér felváltva lássa el az oktatás feladatát, egy megfelelő ritmus szerint, oly módon, hogy a tanulmányi közösségben töltött időszakok váltakozzanak számukra a munkás vagy segítő közösségekbe való visszatéréssel”. Ténylegesen, ezekben a gyakorlati döntésekben a szellem volt elsődleges – a

tapasztalatra alapított meggyőződéssel együtt az érzékeny figyelem; amit a Káptalan „a szellemi- és lelkiélet egységéről” szólva fogalmazott meg⁷⁹. Mivel ahhoz, hogy válaszoljunk az evangéliumi szegénységre és egy „a világban és a világ nyomorában megélt kontemplatív” hivatás igényeire, ugyanaz az alapmagatartás szükséges – önmagunk megvetése, mások befogadása és tisztelete -, mely egyaránt megmutatkozik „a lélek imádságában, az értelem igazságkeresésében, mindannyiunk magatartásában „az emberekkel való kapcsolatainkban”.

Ez a szellem a Közösségünkben olyan általános volt, hogy a minden tanulmányi programhoz és minden emberi szervezethez hozzátartozó korlátokon túl, kétségtelenül fölismerhetjük benne, alapításunk végső kegyelmeinek egyikét. Ezt egy kidolgozott tanítás világította és erősítette meg. Idézni kellene itt – ahogy a tanulmányi felelős André testvér annak idején meg is tette – Jacques Maritain írásait „a bölcsességnek egymástól lényegileg különböző és hierarchikus rendet alkotó három fajtájáról”, hangsúlyozva, hogy „a bölcsesség nem csupán a magas tudományból táplálkozik, hanem az emberi és lelki tapasztalatból is”⁸⁰. Emlékeztetni kellene még P. Labourdette fénylő tanítására „az értelem erkölcséről”, melyben szerepet játszik szellemi életünknek Isten és az emberek előtti becsületessége.

Tekintve ezeket a nagy szellemi valóságokat és azokat a kérdéseket, amelyeket ezek támasztanak, Jacques érkezése a tanulmányi közösségbe igazi égi ajándék volt; de senki ne képzelje, hogy guruként élt köztünk! Mindenek előtt láttuk életének egyszerű és szilárd tanúságát, mellyel átadta magát a Szeretet és az Igazság Istenének. Aztán ott voltak a „kolbsheimi együttlétek” (melyeket nem kell összetéveszteni a filozófusok és teológusok – Jacques barátai – „találkozásaival”, akik közös munkára jöttek össze). Ennek a kezdeményezése Paul Marnay-tól származik, amire a Közösség Priorja (René Voillaume) pozitívan válaszolt, amikor Paul kérte, hogy az Annemasse-ban a bevezető filozófiai évet töltő testvérek tölthessenek néhány napot Jacques-kal, elzászi barátainál. Ezután 1962-től 1970-ig az iskolaév végén, hála Gruneliusék vendégszeretetének, a tanulókat szolgáló testvérek évente megszervezték ezeket a találkozókat, ahol baráti légkörben, minden probléma nélkül fonódott össze a felüdülés, az elmélyült szellemi munka és a szükséges napi háztartási tennivaló; ekkor meglátogatta őket a Prior és/vagy az asszisztense; ott találkozhattunk olyan hűséges barátokkal, mint Oliver Lacombe, P. Cottier vagy Georges Brazzola. Jacques nagyon kötetlenül vett részt a munka-összejöveteleken vagy a közös tennivalókban; de „nem lehet eléggé hangsúlyozni azt, amit kipróbált bölcsessége és gazdag ihletései jelentettek a számukra”⁸¹.

Ezekben az években a toulouse-i család központi szerepet játszott a Közösség életében. André testvér rátermettsége és teherbírása jól megfelelt ennek a különleges helyzetnek, amelyből fakadt tanulmányi közösségünk egyedülálló szerepe is. A testvérek három, négy, esetleg öt évig maradtak ott, és általuk különböző szálak szövődtek a világban szétszóródott közösségek

legtöbbjével (legalább mindazokkal, ahonnan jöttek, és ahová várták őket). Hasonló összefüggésben, azzal a képességgel, amellyel másokat hallgatott, másokra figyelt, s amelyet csak szított irántunk érzett szeretete, Jacques Maritain gyorsan gazdagította a Közösségről való konkrét ismeretét: „Jézus kistestvéreinek életére vonatkozó *személyes* tapasztalataimat, akikkel ezentúl az év nagy részét töltöm majd”, írja az oosterhouti bencéseknek, hat hónappal Toulouse-ba érkezése után. Ez a „fesztelen csevegés” jól mutatja, hogy Jacques nagyon közeli jó barátként, belülről ismerte meg és tette magáévá a mi kontemplatív hivatásunkat. Nem törekedett arra, hogy efféle könnyű és természetesen nem megfelelő negatív módon mutassa be életünket: „nem tevékenyek (az irgalmasság vagy a tanítás területén), nem apostolkodók (misszionáriusok), stb. Elsősorban hivatásunk „sajátos vonását” fedi föl és hangsúlyozza:

„Kinyilvánítani és élni itt lent Jézus életének és misztériumának *bizonyos aspektusait*. Az ő prédikálása, csodái, gyógyításai *előtt*, és minden műve föltételeként, élt a szívében valami rejtett: az emberek iránti szeretete, isteni szeretet, mert az Ige jelenlétének az aktusa, de emberi szeretet is, mivel mindazt, amit Jézus itt lent tett, embersége által tette: mondhatjuk, hogy ez az egyszerre természetes és természetfölötti szeretet volt a forrás és elsősorban ez fejeződött ki az emberekkel való kapcsolatban.

Íme, erről akarnak ők tanúságot tenni. Názáretről. Tanúságot tenni Jézus szeretetéről, ahogy az az emberekkel való leghétköznapibb kapcsolatában megnyilvánult. Ez az ő sajátos hivatásuk, s a tanúságtevés erről a szeretetről, mint minden keresztény esetében, náluk is a keresztáldozatban való részesedés által történik.

Vannak dolgok, melyeket nem lehet tanítani szóval, hanem *csak és kizárólag* azzal, amik vagyunk.”

Ugyancsak erre a „sajátos jegyre” tér vissza, de egy egészen más megközelítésben abban a levelében, amelyet néhány hónappal később írt barátjának, Saul Alinskynek. Az orosz származású zsidó, képzettségét tekintve kriminológus, USA szerte jól ismert volt antikonformista (balos) harcos aktivitása, és a legszerencsétlenebb városi negyedekben végzett szociális tevékenysége miatt; Alinsky helytelenül azt tételezte föl, hogy Jacques hozzánk jöve „visszahúzódik a világtól”, s még kevésbé értette meg a testvérek életét, minthogy – írja Jacques – „barátaim (a detroiti közösségről van szó) életének csak a Krisztusba vetett hittel kapcsolatban van értelme”. „Mégis azt gondolom, folytatja, hogy önnek joga van megismerni e tekintetben egész gondolkodásomat, azt ahogyan én látom a dolgokat:

„Keresztény (akarom mondani valóban keresztény) perspektívában embertársainak szeretete az én odaajándékozásának, vagy a másokért meghalni kész magatartásnak két fajtáját igényli:

1. Harcolni itt lent az igazságért, hogy embertársunk földi életét emberhez méltóvá tegyük.

2. Részt vállalni Krisztus áldozatában, amely folytatódik a tagjaiban, azért, hogy segítsük embertársunkat az örök élet és az isteni kegyelem megszerzésében.

Az én valóságos odaadásának mindkét fajtája szükséges. Az emberi állapot azonban mindannyiunkat arra kényszeríti, hogy az egyiknek vagy a másiknak elsőbbséget adjunk (...)

A Kistestvérek, lévén Krisztusnak olyan tanítványai, akik a hármasszerzetesi és egy sajátos, kontemplatív imára vonatkozó fogadalmukkal Istennek szentelték életüket, a szeretet második fajtája követelményeinek adnak elsőbbséget, és életüket följánlják az örök üdvösségért és az emberiség szellemi átalakulásáért vagy felszabadításáért. (És második helyen tevékenykednek és szenvednek is, lehetőségeik szerint a szociális igazságosságért, és végül, ha nincs is kifejezetten ilyen cél a szemük előtt, az emberi személy evilági megváltásáért.)

A szeretet mindkét esetben láthatatlan; mégis vannak bizonyos látható megnyilvánulásai (legyen az harc a szegényekért és velük, vagy segítse őket az ember abban, hogy megszerveződjenek vagy megszerezzenek bizonyos hatalmat, vagy legyen szó arról, hogy velük él az ember és megosztja szegénységüket is azért, hogy Krisztus szeretete jelen legyen közöttük és hogy tanúságot tegyen róla). De az első esetben az alkalmazott eszközök hatékonysága látható és kézzelfogható (ezek az eszközök hozzák létre szociális téren a látható változásokat); a második esetben a hatékonyság láthatatlan marad (a kérdéses eszközök, amelyek lényegében a Krisztussal való meghalásban állnak, az isteni kegyelem segítségével láthatatlan átalakulásokat eredményeznek a lelkekben. És ezeket az átalakulásokat rendesen senki sem veszi észre, ezeknek csak közvetett jelei vannak. Mert a Kistestvérek nem foglalkoznak sem tanítással, sem prédikálással; ők egyszerűen velük vannak és értük adják az életüket, mert szeretik őket Krisztus szeretetével.

Engedje meg hozzátennem, ha valakinek van valódi hite az Evangéliumban, hiszi, hogy a láthatatlan misztikus eszközöknek *a maguk saját rendjében* – az örök élet rendjében – még nagyobb a hatalmuk, mint a földi eszközöknek a maguk sajátos, evilági rendjében”.

A következő években az egyre gazdagodó „megtapasztalás” nyomán Jacques Maritainnek még jócskán lesz alkalma arra, hogy baráti mérleget vonjon velünk kapcsolatban – várva a napot, amikor mindez egyenesen és közvetlenül a legmélyebben érinti majd az ő személyét. Ebben a perspektívában az 1963-1965-ös évek bizonyosan új állomást jelentenek. Szerzetesi életünk egy ideje kérdéseket támasztott, melyekre úgy tűnik még nem volt meggyőző válaszunk; például azokra, amelyek bizonyos igények, nevezetesen lelkipásztoriak terheinek az elfogadására vonatkoztak, melyeket bizonyos környezetben a jelenlétünk ébresztett, vagy bizonyos személyek által feltett kérdésekre, lévén a miénk „apostoli hivatás, kontemplatív szellemiséggel”. 1963. Június 2-án René Voillaume testvér is intézett a testvérekhez egy „körlevelet az Evangéliumi

Kistestvérek életéről”. (Ők eddig szoros kapcsolatban voltak a Közösséggel.) „Az Úr iránti „őrült szerelem” – írta – Jézus egyik kistestvért arra indítja, hogy Urával együtt elrejtőzzön az emberek között, a názáreti élet mintájára, egyesülve a keresztyáldozattal azért, hogy egész életével, magával az életmódjával kiáltja ezt a szeretetet, S ugyanaz az „őrült szerelem” vezet egy másikat, az Evangélium kistestvérét arra, hogy *azt megossza legszegényebb testvéreivel, az evangelizálásnak szentelve életét, ezt a szeretetet nemcsak életével, hanem a szavaival is kiáltva és kinyilvánítva a szegények testi és lelki szolgálatában.*”⁸³ E körlevelet követően tizenegynéhány kistestvér kérte, hogy csatlakozhasson az új kongregációhoz. És az éves kolbsheimi együttlét alkalmával júliusban az egyik közösségből a másikba történő „átmenet”, annak emberi és lelki vonatkozásaival, egészen természetesen volt tárgya egy nagyon szabad eszmecserének, melyet René Voillaume testvér és Jacques felszólalásai tettek nagyon elevenné.⁸⁴

Összefoglalóan föl kellett idéznünk ezeket az eseményeket, hogy jobban megértsük azokat a reflexiókat, melyeket Jacques Maritain megosztott a Toulouse-ban tanuló kistestvérekkel 1964.december 14-én. Egyébként ő maga ezen a napon így írt naplójába: „Beszélgetés a kistestvérekkel a hivatásukról és annak „apostoli” voltáról (tágabb, nem mindennapi értelemben).” „A szóban forgó reflexiók, megfontolások – kezdte a beszélgetést – félek, hogy teljesen indiszkrétek, mivel magára a hivatásukra vonatkoznak.” De azt is megjegyezte, hogy sohasem haszontalan magunkat mások szemében látni. Lássanak ezek a szemek jól vagy rosszul, minden esetben segítenek az öntudatosabbá váláshoz. „Ténylegesen Jacques újra elővette és André testvér kérésére kifejtette annak a kötetlen beszélgetésnek az anyagát, amelyet az előző év augusztus 26-án folytattak azokkal a testvérekkel, akik „sivatagi évük” befejeztével, mielőtt csatlakoztak volna saját közösségükhöz, részt vettek a kolbsheimi összejövetelen. Ennek a beszélgetésnek gépelt szövegét megküldték a közösség minden házába, ahol örömmel fogadták és széles visszhangot váltott ki. A testvérek tényleg minden nehézség nélkül ismertek magukra „ennek a másíknak a szemében”, aki „mindenek után – ahogy valamivel később írta – eléggé szeret minket ahhoz, hogy esélye legyen egy picit megérteni bennünket”.⁸⁷ Azt is gondolhatjuk, anélkül, hogy túlságosan elbizakodottak lennénk, hogy a „garonne-i paraszt” lelkében még frissen élt az a beszélgetés, amikor megfogalmazta annak a fejezetnek néhány lapját, melyben „Isten Országának dolgairól” tárgyal.

Jacques testvér

Francois Mauriac 1965. október 23-án *Jegyzet tömbjében* úgy vélte, hogy nincs irigylésre méltóbb életút befejezés, mint Jacques Maritainé a mi körünkben; „de, pontosította, ő azt egész Istennek adott létezésével kiérdemelte

(...). Egy élet "végállomása" bele van írva a menetrendbe, Isten ott vár ránk, ha szeretjük Őt. Bármint legyen is a megfogalmazással, és jöhet Jacques élete ekkor még nem jutott el a „végállomásig”, Mauriac ujjaival rátapintott egy emberélet legtitokzatosabb valóságaira, ahol (hogy szabadon idézzük Szent Pált) az isteni ajándékokra adott válaszuk állandósága megengedi Istennek, „aki elkezdte bennünk művét, hogy be is fejezze azt”. Kevéssel a tanulmányi közösségbe érkezése után írta Jacques: „Nem azért jöttem vissza Franciaországba, hogy megpróbáljak tevékenykedni, hanem hogy készüljek a halálra”.⁸⁸ S ha Toulous-ban, mint annak előtte, dolgozik és publikál is, reagál (legalábbis amennyire új helyzete engedi) a hozzá forduló különböző készletére, ő imádkozik a „rejtőkben” (és a kápolnában, ahol minden nap ki volt téve az Oltáriszentség) ... Ilyen élet láttán hogyan is ne emlékeznénk az *Angyali Doktor* bizonyos lapjaira? „Szent Tamásnak, a modern kor apostolának” vonásai, melyeket 1923-ban rajzolt meg, felfednek néhányat az ő leghatározottabb és legmélyebb szándékaiból. „A metafizika és a szent tudomány fejedelme az Oltáriszentség doktora is”, jegyezte meg egyebek között. „Így befejezte és beteljesítette az ő tisztét az örök Ige, az értelmet megvilágosító Ige, a testbe alászállt Ige szolgálatában, (...) Íme az Igazság jósága és embersége, melyet szolgált és melyet szolgálunk, s aki azt akarja, hogy ne csupán szolgáinak, hanem barátainak hívassunk.” És hozzáteszi: „Ez ugyanaz az Igazság, aki a színről-színre látásban fényben és lényegileg akarja adni magát mindnyájunknak, és aki erre várva ajándékozza magát fényben és lényegileg akarja adni magát mindnyájunknak, és aki erre várva ajándékozza magát fényben a tanítás és kontempláció által és lényegileg az Oltáriszentség által. Itt összegyűjti a lelkeket abban a világosságban, amely a teremtetlen Igétől száll alá, ott egyesíti Krisztus misztikus testét a megtestesült Ige testének és vérének közösségében.”⁸⁹

„Az örök Ige szolgálatának a tiszte” az, amely '69-'70 telén „egy öreg keresztény filozófust, akinek a gondolatai jó hatvan éve foglalkoztatja az Egyház misztériuma, elvezette arra, hogy tanúságot tegyen hitéről és meditációjáról”⁹⁰. Jacques egyfolytában dolgozott a könyvön, amelynek címe: *Krisztus Egyháza, az Egyház személye és személyisége*. De lelkek titkosabb mélyében az Ige szolgálatának és barátságának bizonyára más útjai is rejtődtek, egy kicsit úgy, ha bátorkodhatunk így mondani, mint a mészkőhegyek földalatti folyói, melyek végül buzogva törnek felszínre. 1970. március 20-án, amikor már látja a végét az Egyházzal írt munkájának, Jacques följegyzti a naplójába: „Mióta fölébredtem, nem hagy el a gondolat, hogy életem és írói munkásságom a világgal való küzdelmet illetően (Szent Tamás szegény Don Quijote-ja) véget ér ezzel a könyvvel, amely *utolsó* munkám lesz, s egyben teljesítettem ezzel feladatomat, ti, hogy *laikusként* tegyek tanúságot. Emiatt nem lehetett belépnem a Kistestvérekhez, még ha hívnak is, és részesülnöm a szerzetesi engedelmesség áldásában.” Az öreg laikus most már nem a „jelen kor” felől faggatja magát, hanem saját maga felől; és ostromolják a kérdések: vajon akarja ezt Isten,

elfogadnak engem korom ellenére, nem leszek terhes? ... Ezekről beszél a hozzá különösen közel álló testvéreknek, imádkozik, „kilencedet kezd Raissához, hogy Raissa ismertesse meg vele az ő akaratát”... Április 5-én elhatározta, hogy levelet ír René Page-nak, a Közösség priorjának, elé tárva „azt a kérését, hogy fogadják őt Jézus kistestvérei közé”:

„Ez a nagy vágy költözött belém abban a pillanatban, amikor megértettem és elhatároztam, hogy a könyv, melyet jelenleg írok, utolsó könyvem lesz, s hogy ugyanakkor véget ér a világ útjain Szent Tamásért küzdő hosszú filozófusi munkám, mely egészen mostanáig lefoglalta túlságosan hosszú életemet. Ezt a munkát szabta rám laikus hivatásom, kellett, hogy ez laikus munka legyen, egyedül hordozva a felelősséget és téve tanúságot, annak minden kockázatával és veszélyével, történjék ez akár a Paraszt stílusával. Ezzel most minderre pontot teszek.

És ugyanakkor az a gondolat tör föl bennem, hogy egy legyek önök közül, ha korom ellenére el lehet fogadni engem; mert minél tovább élek a kistestvérekkel, annál inkább szeretem őket és kedvelem a hivatásukat, s mert nagy vágyat érzek a szerzetesi engedelmesség iránt, s arra, hogy ezt a szegény lényt, aki vagyok, teljesen Istennek szenteljem, valamint annak a „világban megélt kontemplációnak”, melyről Raissa beszélt és amelyre kiváló példa a kistestvérek élete.”

Július 23-án, René Page értesítette a testvéreket Jacques lépéséről és arról, hogy a Közösség tanácsának tagjaival együtt ő elfogadta a kérést. „Kérését kézhez kapva eléggé meghatódtunk, írja, mert jól tudjuk, hogy számára nem pusztán formalitásról van szó.” És, bemutatva Jacques-nak a testvérekhez írt levelét, hozzáteszi:⁹¹ „Mindnyájan tudjátok, mivel tartoztunk neki. És mégsem azért fogadtuk el kérését, hogy ezzel örömet okozzunk neki, vagy pedig, hogy törlesszük feléje adósságunkat. Hanem mindenek előtt azért, mert ezt a kérést megelőzte egy hosszú beteljesülés, egy intenzív szellemi-lelki élet, melyet Jacques levelében felidézett és amelyről írásai és Raissa írásai is, tanúskodnak.”

1970. október 15-én, Avilai Szent Teréz ünnepén Jacques Maritain beöltözött – amint nevezték és csinálták, abban az időben. Diszkrétan, a tanulmányaikat végző testvérek és néhány barát szemei előtt kezdte el noviciátusát, melynek Heinz testvér volt a felelőse. A noviciátus folyamán az Énekek énekéről elmélkedett s adott róla egy „szabad változatot”, magyarázatot „a Krisztus Egyházáról szóló könyv kiegészítéseként”, melyet később összegyűjtöttek az *Approches sans entraves*-ban. De nem ez a lényeg. 1971 szeptember 23-án kifejezésre juttatja vágyát a Közösség priorjának, megköszönve minden testvérenek, hogy „tudomásul vették, hogy ez a nyomorúságos és haszontalan öreg ember készül helyet foglalni közöttük”. „Az a vágyam, hogy mindent hagyjak Istenért és kistestvérként neki szenteljem magamat, mélyebb, mint valaha, bármilyen méltatlan legyek is erre a kegyelemre.” Örök fogadalmát René Page testvér kezeibe tette le 1971-ben a mindenszenteki szentmise alatt, néhány „öreg barát” volt jelen, a Sorbonne

három diákja (Olivier Lacombe csoportjából), számos kistestvér „és az ég”, melyből ő mondta, hogy villámként hasít bele világunkba, és amely hallgatja az Egyház idelenti, egészen az ég felé forduló liturgiáját.⁹²

Fogadalmát egyszerűen, erőteljesen, a következő szavakkal mondta el:

„Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében,

1971. november elsején, Mindenszentek ünnepén,

Jézus és az Evangélium miatt, valamint Isten és legelhagyatottabb testvéreim szeretetére törekedve,

én, Jacques testvér leteszem Istennek halálomig tartóan

a Szegénység,

a Tisztaság

és az Engedelmesség

hármass fogadalmát, a kezeibe Atyám, Jézus Kistestvéreinek Szabályzata szerint, és az Egyház valamint a Pápa iránti gyermeki alávetettség szellemében.

Teszem ezt azért is, hogy kifejezzem életem szüntelen odaadását a Megváltónak, aki szeretetből vállalta a kereszthalált.

Ezt a felajánlásomat az Egyházért teszem és az emberek üdvösségéért, különösen azokért a fiatalokért, akiket a szentlélek az isteni Igazság szolgálatára szólít.

Ó Szent Atyám, méltóztasd elfogadni Neved dicsőségére ezt a Fiad, Jézus áldozatával egyesített fölajánlásomat, Édesanyánk, Szűz Mária kezei által, és azért, hogy az osztályok, fajok és nemzetek közötti megosztás fölött a te szeretetedben megvalósuló egység uralkodjék az emberek között. Amen”

Tizennyolc hónappal később Jacques testvér a toulouse-i közösségben elhunyt.

JEGYZETEK

61. A Journal de Raissa (Raissa naplója) előszava, 0eC XV, 160.o.

62. Jacques naplója (július 7.), melyben a jegyzetek a nagy betűkkel kiírt zsolnársorral kezdődnek: *de profundis clamavi ad Te.*

63. Augusztus 13-án Jacques följegyzi: „P. Voillaume. Megengedi Paulnak, hogy maradjon. Raissa szeretné őt látni. Paul megáldja.” Az előző héten Raissa a Párizsban éppen átutazóban tartózkodó André testvért szerette volna látni. (A Község elöljárója és tanulmányi felelőse egész júliusban el volt foglalva az általános Kapitulumunkkal.)

64. L. a 3. jegyzetet (15. Folia Selecta, 11. o.)

65. Vö. R. Voillaume, a testvéreknek írt levél (1961. Március 17.), 1. a 4. jegyzetet (15. Folia Selecta, 11. o.)

„Mély öröm számomra ez a toulouse-i találkozás azzal, aki legtöbbünk számára biztos vezető volt és lesz a filozófiai és teológiai igazság felé, aki

- jobban, mint valaha bárki is, feltételezi a hiteles kontemplatív léleknek és a szellemi életnek az egyenességét a saját korával való érintkezésben. (...) Mindannyian tudjátok, milyen fájdalmas kereszt volt számára Raissanak égbe távozása, a távozás, mely számára egy új élet kezdete, amelyben Raissa mindig jelen marad értelmének, lelkének ragyogásával.”
66. Jacques tehát fehéren-feketén kiáll „a kontemplatív jellegű közösségekre vonatkozó javaslatok összessége mellett a szerzetes papság képzésének tanulmányi rendjét illetően”, - a nem-pap szerzetesek ugyanis „kánonjogilag szabadok”.
67. Előszó a Notes sur le Pater-hez, OeC XV, 53. o. – A kereskedelmi forgalomba nem került kiadás belső címlapja ez volt: La Contemplation sur les Chemins (1. Rész.) Seigneur apprend-nous `a prier. (Lk. 11,1)
68. OeC XV, 153. o.
69. OeC XIII, 1039-1040. o.
70. René Voillaume testvér jegyzéke a tanácstagokhoz 1961. január 27-én (amikor Jacques toulouse-i érkezését márciusra tervezték).
71. V.ö. például OeC XIII, 573. o. (egy „az evolúció tomista elgondolásával foglalkozó, a testvérek számára tartott konferencia kezdetén).
72. OeC XI, 369. o. Itt a La Philosophie morale egész V. Fejezetét idézni kellene, (melynek kefelevonatát Jacques a haldokló Raissa ágyánál volt kénytelen javítani).
73. OeC XIII, 824-832. o. (néhány testvérrel „a teológiai ismeretről” tartott szeminárium bevezetője); - és különösen ugyanott a 767. skk o. (annak az előadásnak az eleje, melyet az előző évben tartott „a sérült természetről”).
74. F.ö. OeC XII, 1044. o.
75. Jacques Maritain levele Julien Geen-hez, 1972. október 14.
76. Lásd Cahiers Jacques Maritain, No 6, 1983. január, „Heinz R. Schmitz, Jézus kistestvére, 1963-1982”.
77. René Page testvér, a már fentebb (5. jegyzet; 15. Folia Selecta, 11. o.) említett broszúrában, 1-2. o.
78. „Egy tanulmányi év után, két vagy három év munkás közösségben. Szememben ez nagy forradalom: Nincs többé kizárólagos és kiváltságos professzori tevékenység.” (Lásd fentebb az 57. jegyzetet; 17. Folia Selecta, 13.o.)
79. A következő sorok idézik és értelmezik az 1960-as Capitulum Aktákat (E. 2-3. o.) és azt a kommentár félét, amely annak a jelentésnek az első lapjait alkotják, melyet a következő évben fogalmaztak meg azok a testvérek, akik a bevezető filozófiai évet vezették.
80. V.ö. Science et sagesse (OeC VI, 36-39. o.) és Pour une philosophie de l'éducation (VII.823. o.) – Megjegyzésre méltó az is, hogy a tanulmányaikat végző testvérek jelentős része ismerte a De la vie d'oracion-t, melynek első fejezeteit kellene itt idézni (OeC XIV, 21-25. o.).

81. V.ö. El-Abiodh X/2, 888. o. és az André testvér által az 1966-os Kapitulumon tartott beszámolóval.
82. 1962. november 5-i levél a *The Philosopher and the Provocateur*-ben. The correspondence of Jacques Maritain and Saul Alinsky. Ed. by Bernard Doering, University of Notre Dame Press, 1944, 93. o. (franciára Jean-Marie Allion fordította). Összehasonlíthatjuk ezt a levelet, mivel analóg ihletésű, a „Szeretet és Hatalom”-ról írt jegyzettel, melyet Jacques Maritain VI. Pálhoz címzett 1965 novemberében (*Cahiers Jacques Maritain*, No. 15, 1987. október, 17. skk. o.
83. René Voillaume, *Levelek a Közösségekhez III.* op. cit. 275. o. A megfogalmazáson áttűnik az „Amour et amitié” ismerete, amely mély benyomást tett a Közösség Priorjára. Megjegyzendő, hogy 1970-ben Jacques Maritain kevésbé mutatkozik tartózkodónak, amikor az 1928-as leveléhez (l. 28. jegyzet; 15. *Folia Selecta*, 13. o.) folyamodik, az Evangelizáló Kistestvérek hivatásával foglalkozó elmélkedése számára.
84. V.ö. René Voillaume, *Histoire succinte des origines de la Fraternité des Petits Freres de l’Evangile*, 1985, kereskedelmi forgalmon kívül, 107. És 128/0-3. o.
85. Így hívtuk azt a hosszú (8-10 hónapos) „visszavonulást”, melyet a testvérek felváltva töltöttek magányban és közösségben, tizenegynéhány éves tanulmányaik befejezése után. 1963-64-ben történt ez először, és a Szaharában.
86. A *Cahiers Jacques Maritain* 2. Számában (1981. április) tették közzé az 53. s köv. oldalakon. Az eredeti szöveg tartalmaz egy „kitérést a mikrofizikába” (újra kiadva az *Approches sans entraves*-ban, 0eC XIII, 675. s köv. o.).
87. Levél 1965. november 25-ről, válaszolva Hubert testvérnek, a közösség tanácsadó titkárának, az 1966-os Kapitulumot előkészítő munkák keretében. „Sokat elégedetlenkedtem, magammal, mert az a benyomásom, hogy olyasmivel foglalkozom, ami nem tartozik rám, igyekeztem összefoglalni azt, amit Jézus Kistestvéreinek hivatásáról gondolok. Mindenek után, eléggé szeretem Önöket ahhoz, hogy megérthessem egy kicsit a testvéreket. Végül nem marad más hátra, minthogy illő félelemmel és nagy alázattal Önök elé terjesszem ezt az írást, tisztában lévén azzal, hogy Önök, akik gyakorolják ezt az életet, összehasonlíthatatlanul alkalmasabbak nálam arra, hogy beszéljenek róla.
88. 1961. április 28-ról datált szövege, 0eC XII, 1275. o.
89. A *Docteur angélique* rövidített szövege, 0eC IV, 120. o.
90. A *De l’Église du Christ* előszava. 0eC XIII. 11. o.
91. Ezt a szöveget a *Diaire des fraternités* 282. számában tették közzé.
92. V.ö. *Apropos de l’Église du ciel*, 0eC XIII, 1045 s köv. o.

P. SZIGETI JÓZSEF OP visszaemlékezése a soproni domonkosok ötven évvel ezelőtti elhurcolására^{*}

1940-től 1950-ig voltam Sopronban. Itt éltem át a háború kezdetét, majd a bombázásokat, a háború végét, s azt követően egy rövid ideig tartó kedvező időszakot. Ebben az átmeneti helyzetben működött egy keresztény szellemű párt, mely élén Barankovics István állt. Az első szabad választásnál ez a párt erősnek mutatkozott, de nagyon kellemetlen volt működésük Rákosiék kommunista pártja számára, akik minden áron uralomra akartak jutni. A Rákosi rendszer 1950-ben már teljhatalmat szerzett. A szerzetesrendek feloszlatása bizonyára már korábban is tervbe volt véve, de a végrehajtásra országszerte 1950 június tizedike és huszadika között került sor.

Annak ellenére, hogy a kommunista rendszer nem tudatta, nem hirdette a már folyamatos egyházellenes intézkedéseinek következő lépéseit, mégis minden szerzetesrend tisztában volt vele, hogy elhurcolásukra előbb-utóbb sor kerül. Senki sem tudta, mit várhat, mit remélhet, de mindenki sejtette, hogy valami készül. Sokat beszélgettünk, de nem igazán tudtuk, miként is készüljünk fel, hiszen tisztában voltunk azzal, hogy végül is semmit sem tehetünk. Voltak, akik értékesebb dolgaikat átadták a híveknek, hogy azokat tegyék el, rejtse el, őrizze meg. Nekem volt néhány bútorom és sok könyvem. Ezekből semmit sem adtam át másoknak. Civil ruhája senkinek sem volt, mert mindenki csakis a rendi, szerzetesi ruhát viselte.

A hívek szerették a domonkos atyákat. Ők is nagy izgalomban voltak a várható események miatt, de senki sem tudta közülük sem, hogy mitévők legyenek, hogyan is segítsenek rajtunk. Nagyon megható volt a hívek felénk irányuló, féltő szeretete. Amikor már szinte nap mint nap számítottunk arra, hogy majd az esti, vagy éjszakai órákban elvisznek bennünket, a hívek késő este, egészen éjszakába nyúlóan kisebb csoportokban sétálni kezdtek a templomunk előtti téren. Fel-alá járkáltak, úgy gondolták, hogy ezzel valamiképpen segítségünkre vannak, vagy legalábbis zavarják azokat, akik elhurcolásunkra készülnek. Valószínűleg sétáltak arra a lecsapni készülők is, akiknek nem volt kellemes a sétáló hívek látványa.

Már sejteni lehetett, hogy rövidesen történni fog valami. Viszont a kommunisták tervüket úgy akarták végrehajtani, hogy az egész elhurcolást a város lakói körében minél kevesebben feltűnést keltsen. Ebben a kritikus időszakban Musszer Péter atya volt a házfőnökünk. Közöttünk a legidősebb Szabó Szádok atya volt, aki hosszú ideig Rómában tanított. Sopronban két cellát kapott, miután sok értékes teológiai-filozófiai könyve volt. Az egyik szobát könyvei töltötték meg. Miután már mindenki sejtette, hogy a kommunista rendszer nem fogja körében megtűrni a szerzeteseket, a biztonság kedvéért

^{*} József atya a rendház egyetlen, ma élő tagja

cellája ajtajára kifüggesztett egy lapot, melyre nagy betűkkel ráírta: „Az itt található könyvek a svájci fribourgi egyetem tulajdonát képezik.” Arra gondolt, hogyha a könyvek elégetését tervezi a rendszer, biztosan megmentheti azokat, mert egy svájci egyetem tulajdonát képező könyvekhez az államrend pibékjei nem nyúlhatnak. A felszámolók annyit tudtak, hogy a zárdákban lévő könyvek értéket képviselnek. A nálunk fellelhető könyveket úgy tudtuk, leadták Budapesten az Egyetemi Könyvtárba. Ezek legtekintélyesebb részét Szádok atya könyvei tették ki.

Velünk élt ekkor Haynal András atya is. Érdekes az ő életútja. Testvérével, Haynal Imrével együtt – aki mint belgyógyász professzor szerzett magának hírnevet, majd halála után egészségtudományi egyetemet neveztek el róla HIETE név alatt – katonák voltak. Mindketten Lengyelországban teljesítettek szolgálatot. Az első világháború befejezése után a katonai hivatás folytatása helyett a szerzetesi életet választotta, és belépett a domonkos rendbe. Velünk együtt hurcolták el őt is.

Szalay Efrém atyánk parkinson kóros betegsége, kezei remegése ellenére is ellátta papi teendőit. Ez a kór azonban nem csak a kéz remegésében mutatkozott meg, hanem időnként nevetési rohamok is törtek rá. Templomunkban esténként litániát és félórás szentbeszédet tartottunk. Megtörtént, hogy a hívek legnagyobb megdöbbenésére a szószéken nevetési roham fogta el. A nyilvános szertartás végzése számára így ellehetetlenült, csak a kóruson misézett, cellájában gyóntatott. Szívesen felkeresték cellájában gyónásra, lelki beszélgetésre a vidéki papok Efrém atyát.

Élt Sopronban egy tanítónő, aki az Isteni Szeretet Leányai iskolájában végzett. Tanult orgonálni, és szívesen orgonált is templomokban. Szeretettel látogatta a mi templomunkat, s egyike volt azoknak, akik az internálásunk előtti időkből a Széchenyi téren sétálgattak. Szkendy Adriennek hívták. Tudunk róla egy rá igen jellemző esetet. Már a kommunista rendszerben beiratkozott gyorsíró iskolába. Egy diktálás alkalmával felfigyelt arra, hogy a tanár egyre inkább a rendszert dicsőítő szöveget mond tollba. Egy ideig csak írt, majd letette a ceruzát. A tanár észre vette, hogy a leány nem ír, ezért kérdőre vonta. Adrienn ezt válaszolta: „Kérem, én ezeket a szövegeket nem írom le.” Természetesen azonnal kitették őt a tanfolyamról. Mint lelki atyja megkértem, hogy írja meg életét naplószerű formában. Nagyon sok szépséget örökített meg írásában, de sajnos ez is elveszett.

Efrém nap volt, vasárnap. Nagyon sokan voltak az esti istentiszteleten, mint máskor is. Megvacsoráztunk, majd utána a rekreációs szobában gyűltünk össze. Sejtettük, hogy valami történni fog, nem húzódik már tovább elhurcolásunk ideje.

Ablakomat kinyitottam, lefeküdtem. Első emeleti cellám ablakából a szemben lévő házra le lehetett nézni. Onnan is lehetett látni, ha égett nálunk, celláinkban a villany. Este tizenegy óra tájban ajtómon erős zörgetést hallottam. Azonnal tudtam, hogy itt vannak. Felkeltem, kinyitottam ajtómat.

Egy géppisztolyos állt az ajtóban, rám szegezett fegyverrel. Hallani lehetett, hogy a többi cellában is ugyanez a helyzet. Rövid utasítás: „Öltözzön föl! Egy kézi koffert hozhat magával a legszükségesebb dolgaival.” Egy pár cipőt, néhány fehérneműt, a breviáriumot és egy-két könyvet csomagoltam be. A szemben lévő ház civil lakói látták a nyitott ablakot, a felgyulladó lámpafényt. A géppisztolyos rám szólt: „Azonnal csukja be az ablakot!” Lentről látták: ég a lámpa, de valaki becsukja az ablakot...

A felkészülés rendkívül rövid ideig tartott. Amikor kimentünk a folyosóra, a többi atya is ott volt már. A földszintre kísérték bennünket, és a kapuhoz vittek. Azt nem láttuk, hogy milyen módon jöttek be a kapun. Feltörték, vagy csak belökték? Tény, hogy bejöttek. A kapu előtt állt egy leponyvázott nagy teherautó. Elhangzott a vezényszó: „Szálljanak fel! Menjenek egészen előre a vezető fülkéig!” Ez a felszállás nem volt olyan egyszerű dolog a számunkra, különösen nem bőrönddel a kezünkben. Nem voltunk szokva ahhoz, hogy teherautókra másszunk, különösen nem például az idős Szádok atya. Elrendelték, hogy bőröndjeinket, mintegy sáncként helyezzük magunk elé. A teherautó másik felén csak két géppisztolyos tartózkodott. A bőröndöket azért kellett magunk elé tennünk, mert attól tartottak, hogy menet közben megtámadjuk majd őrzőinket. Mi – domonkos atyák - akiknek soha nem volt sem pisztolyuk, sem másféle fegyverük! Szégyenletesen gyáván viselkedtek őrzőink!

Elindult a teherautó velünk az ismeretlen cél felé. Nemigen lehetett kilátni az éjszakában, de láttuk, hogy elhagytuk Sopront. (Úgy hírlett, hogy az országszerte összeszedendő szerzeteseket, nővéreket talán a Szovjetunióba, Szibériába fogják vinni.) Már világos reggel volt, amikor megállt velünk a teherautó és leszállítottak bennünket. A kapucinus zárdá előtt álltunk meg, Máriabesnyőn. A kapucinusok zárdája feletti dombon egy apácazárda állt. A férfiakat a kapucinusokhoz vitték. Ők meg voltak lepve, mert nem tudták, hogy vendégeik érkeznek. Nem voltak felkészülve a fehér ruhás domonkos atyák fogadására. Még ugyanezen az éjszakán szedték össze és hurcolták ide a premontreiek zárdájának tagjait is. Nem volt tele a zárdá, üres cellák is voltak. Betereltek bennünket, és négy-négy szerzetest helyeztek el egy-egy cellába. Megparancsolták, hogy a területet nem szabad elhagyni. Sétálni azonban a zárdán belül és a kertben is lehetett.

Ugyanezen az éjszakán szedték össze Budapesten a váci utcai angolkisasszonyok zárdájának a nővéreit is. Őket a dombon lévő apácazárdában helyezték el, ahol a folyosókra hintettek az apácák részére szalmát, mert lehetetlen volt elhelyezésüket jobban megoldani.

Egyik zárdá sem volt felkészülve az elhurcoltak fogadására és ellátására. Akik ide szállítottak bennünket, nem törődtek ezzel. A hirtelen földuzzadt közösség ellátását a befogadók dolgának tekintették. Nem lehetett titokban tartani, hogy hány „szállítmány” szerzetest és szerzetesnőt hurcoltak Máriabesnyőre. A környék hívó emberei átéreztek annak a gondját, hogy miből,

hogyan is él meg ez a rengeteg ember. Nagyon szép és hősiesség magatartással tettek tanúságot a velük való együttérzésről, hitükről és szeretetükről. (A ma élők közül sokan nem tudják, hogy ebben az időben Magyarországon jegyrendszer volt. Bizonyos élelmiszereket csak élelmiszerjegyre, fejadagként lehetett kapni. Ha valaki tartalékol, nemegyszer elvették élelemkészletét, sőt megbüntették, mint feketézőt, elhurcolták, stb.) Ebben a gazdasági helyzetben különösen nagy dolog volt, hogy a hívek felpakoltak, és amivel csak tudták, segítettek a befogadó zárdákat. Megható volt a szeretetteljes segítőkészségnek ez a megnyilvánulása. Csodálatos volt, hogy a nehéz körülmények között senki sem éhezett. Könnyebbséget jelentett, hogy később a családtagok már látogathattak bennünket.

Itt ismertem meg az angolkisasszonyok nővéreit, főnöknőjükkel, Dellamartina Annával együtt, akinek igazán hősiesség magatartását tapasztalhattuk meg.

A kapucinusoknak szép könyvtárunk volt. Itt találtam nekem való könyveket: Aquinói Szent Tamás munkáit, valamint szociális problémákról szóló könyveket. Olvastam, tanultam.

Az apácák közül sokan kint éltek és széles körben ismertek olyan embereket, akik semmiképpen sem akartak behódolni a rendszernek. Előre néztek és terveztek.

Gyakran beszéltem Dellamartina Annával. Ő kapcsolatban állt dr. Soltész Jenővel, aki átértette, hogy valamilyen igazi szociális megújítást kellene bevezetni Magyarországon, és össze kellene gyűjteni ehhez a munkához felkészült, megbízható katolikus embereket.

Már az ötvenes évek előtt készült arra – amit még ő maga sem tudott igazán megfogalmazni -, hogy a kommunista program helyett valami mást kellene megvalósítani, ami szinkronban van az egyház szociális tanításával. Sajnos, ez a tanítás még a jó katolikusok körében is kevésbé volt ismert. Sikertelenül próbáltam összegyűjteni embereket, akik tetterre készek voltak ugyan, de nem voltak megfelelően képzettek. Dellamartina Anna említett neki, hogy ismer egy domonkos atyát, aki Pesten és Sopronban is tanár volt. Dr. Soltész örömmel hangolódott rá a gondolatra, hiszen mindig is szerette volna, hogy legközelebb munkatársa nem egyszerűen csak képzett, de papi ember is legyen. Így történt, hogy a máriabesnyői internálótáborban egyszerre csak egy ismeretlen férfi keresett fel engem: dr. Soltész Jenő volt. Elmondta, hogy mire is vállalkozik. Nagyon szeretné, ha állandó munkatársaként a lehető legszorosabb kapcsolatban lennék vele, hogy bármikor tőlem, a paptól, megkérdezhesse, hogy mindaz, ami megfogalmazásra kerül, egyezik-e mindenben az egyház szándékával, szociális tanításával.

Dr. Soltész Jenő szegény sorsú szülők gyermeke volt. A vallásos, tehetséges gyermek Egerben végezte el a gimnáziumot, kitűnő eredménnyel. A környéken élő egyik arisztokrata család érdeklődött az iskolában, hogy nem tudnának-e az ott végzettek közül ajánlani valakit, aki gyermekeik oktatója és

nevelője lenne. Innen indult el az élete. Nagyon képzett emberként is megmaradt igazán szegénynek. Megnősült, családot alapított, újságíróként működött. Ragyogó szónoki tehetséggel rendelkezett.

Egy idő után a kommunisták úgy döntöttek, hogy ne maradjanak tovább együtt a szerzetesek az internáló táborokban. Ősz felé jött a rendelet, hogy fel kell oszlatni a tábort. Menjen, ki merre lát, minden odahurcolt hagyja el a tábort! Mindenki szerezzen magának lakást és állást!

A tábor feloszlatása október végén simán ment végbe. Feljöttem én is Budapestre. Itt élt édesanyám és unokahúgom, én pedig valahol a közelükben kerestem albérleti megoldást magam részére. Úgy döntöttem, hogy semmiféle foglalkozást nem vállalok. Nem ezért választottam a papi hivatást, hogy valamilyen intézetben, vagy bárhol állást vállaljak és fizetésből éljek meg. Ha nem működhetek papként, papi tevékenységet akarok folytatni, annak ellenére, hogy azt az állam korlátozza. Előírás volt ugyanis, hogy az elhurcolt pap – akkor is, ha már szabadon él – templomban nem végezhet nyilvános papi tevékenységet. Nem prédikálhat, nem gyóntathat istentisztelet alatt. Nem misézhet, csak akkor, ha nincs hivatalos istentisztelet, illetve ha már senki nincs jelen, sőt a templomot is bezárták.

Mindmáig semmiféle kereső foglalkozást nem vállaltam. Nem azért, mert megvetném esetleg a fizikai munkát, hanem mert csak pap akartam lenni. Soha senkitől sem kértem, és kérés nélkül kaptam hol innen, hol onnan ruhát, ennivalót, ezt-azt, még annyit is hogy akárhány esetben én tudtam adni másoknak. Megható dolgokat tapasztaltam. Levél jött. Kinyitottam. Pénz volt benne. Nem is tudom, kitől jött. A legnehezebb időkben jöttek a hívek, és szentmisét kértek tőlem. Sokat és sokan segítettek. Soha olyan szórakozást nem vettem igénybe, amit akármelyik jó és buzgó pap is megengedhetett magának, még nyaralásra, vagy bármiféle pihenésre sem gondoltam.

Elhagyhattam volna az országot. Bármikor mehettem volna Freiburgba, vagy a Svájc és Ausztria határán lévő apácakolostorunkba, stb. Nem hagyom el az országot akkor, amikor a magyar nép és a magyar egyház szenved. Reméltük természetesen, hogy megússzuk, és nem kerülünk börtönbe. A feloszlatás után azt gondoltam, hogy mint pap, zárdán kívül, a világban kell élnem, így a legközvetlenebbül ismerhetem meg a világi embereket a maguk világi életében. A börtönben pedig a világból kitzátottakat, a börtönbe jutottakat vállalom, akik között közönséges bűnözők is voltak. Őket ismerjem meg és szeressem, szóval, cselekedettel, példával... és ott álljam meg a helyemet, hűségesen megmaradva szerzetesi hivatásomban.

Hetényi Varga Károlynak az üldözött szerzetesek történetéről írott könyvéből kimaradt sok felemelően szép átélés. A neki vallomást tevők ugyanis nem említettek meg sok bántalmat, esetet, amit el kellett szenvedniük, vagy nagyon szép és dicséretre méltó cselekedeteket, melyeket börtönéveik és üldöztetésük során tenniük engedett a Mindenható. A szerénység és alázat

visszafogottá tette őket, nem egyezett lelkiességükkel, hogy magukról szépeket mondjanak...

Dr. Soltész Jenő az ötvenes évek elejétől csoportot gyűjtött maga köré. Ez a csoport – egy-két tucat ember – rövid időközökben, úgy kéthetenként jött össze magánlakásokban, mindig más és más helyen. Beszéltünk arról, ami a világban történt, és megbeszéltük mindazt, amire előbb-utóbb elképzeléseink szerint sor fog kerülni. Mit is lehetne tenni? Reménykedtünk benne, hogy előbb-utóbb változás lesz. Ennek folyamán sor kerül olyan választásra, amelyben nemcsak a kommunista párt indul majd, hanem előtérbe kerül a keresztény vonal is, a Keresztény Front (KF). Változásra számítottunk Eisenhower nyomása következtében.

Dr. Soltész Jenő kívánsága szerint minden összejövetelen ott voltam. Távozáskor vigyáztunk arra, hogy kapuzárásra mindannyian haza érjünk. (Akkoriban a pesti bérházak kapuit este 22 órakor bezárták. A kapuzárás után érkezőket a házfelügyelők engedték be.) Munkásságunk során rengeteg sok írást készítettünk, Kb. öt év jegyzetei nem szabatosan kidolgozott programokat tartalmaztak. Összejöveteleinken mindig mást és mást rögzítettünk. Összegyült egy irathalmaz, amely nem volt alkalmas még arra, hogy választás alkalmával programként lehessen vele kilépni, de a magva megvolt benne, kidolgozásra várva. Ebből alakult ki a „KF” és programja.[†]

A beszélgetést lejegyezte Szent Domonkos világi
családjának budapesti közössége 2000 júliusában,
Budapesten

[†] Ezért a programért 1955 nyarán a munkaközösség kb. 15 tagját letartóztatták és a program meglévő két példányát lefoglalták. A letartóztatottak közül Szigeti József atyát és Soltész Jenőt életfogytiglanra ítélték, a többieket 12 évtől lefelé. A forradalom után 1957-ben visszavitték őket a börtönbe, ahol Szigeti atya összesen tizenhat évet töltött. Rehabilitálása során a program egy része előkerült. Ld. a Florilégiumot.

FLORILEGIUM

A KF iskolapogramja* (Részlet)

Egész programunk csúcsa és koronája kultúrprogramunk. Mert mi másra való a politikai, a társadalmi és a gazdasági élet új rendje – amelyet a megfelelő programrészekben kifejtettünk -, ha nem arra, hogy megteremtse a szükséges közösségi feltételeket az ember szellemi-erkölcsi tökéletesedés – kultúrájához, ami a földi élet legfőbb célja?

A neveléssel kapcsolatban azonban egészen *új fogalmat* kell alkotnunk a nevelés megvalósítandó céljáról, a *kultúráról* (művelődésről, műveltségről).

A kultúráról való ezen új fogalmunk szerint az igazi és a legmagasabb kultúra *a belső, a szellemi – erkölcsi kultúra*: a lélektelítődés az igazsággal és az erkölcsi jóval, az ember felemelkedése végső céljához, az igazsághoz, főképp és végül is a személyes Igazsághoz. Minden más emberi tevékenységnek végsőképpen ezt kell céloznia, ennek az elérésére kell az embert – közvetve vagy közvetlenül – fogékonnyá tennie és előkészítenie.

Mert végső fokon mi másra való pl. a termelés, az ipar és a kereskedelem, ha nem arra, hogy általuk a test – az élethez szükséges dolgok birtokában – alkalmas eszköze legyen a léleknek az Igazsághoz való szeretetteljes felemelkedésében? És végelemzésben mire való az önmagunkon végzett erkölcsi munka, ha nem arra, hogy a szenvedélyek megfékezésével megszerezzük magunknak azt a belső békét, amelyben egyedül tud csak végbemenni az igazság meghódítása és átélt birtoklása? És mire való a politikai élet, az államkormányzás és a társadalmi újjárendezés, ha nem arra, hogy biztosítsák a belső békét, amelyre az embernek szintén szüksége van az igazság megközelítése érdekében?

Az igazi nevelésnek előkészítésnek kell lennie nem egyszerűen csak egy szakmai, vagyis részleges tevékenységre, az élet ilyen vagy olyan szakterületén való helytállásra, hanem elsősorban és főképpen az *emberi életre* magára, általában az emberhez méltó, a teljes értelmében vett emberi életre. Az embernek mindenek előtt és fölött azzá kell lennie, amivé teremtve lett: emberré, *a szó igazi és teljes értelmében vett emberré*. A szó igazi és teljes értelmében vett ember pedig nem egyszerűen csak termelő, vagy általában

* Ez a tanulmány számos gondolatot és indítást merít Jacques Maritain könyvéből a nevelésről (*L'éducation a la croisée des chemins*, Paris, Egloff, 1947), különösen az iskolák és az egyetem felépítését és tananyagát illetően.

valamilyen hasznos foglalkozást űző lény (aminek tekinti őt a helytelen emberfogalmon felépülő és az egyaránt materialista szellemű kapitalista és kollektivistista „kultúra” – eszmény), hanem sajátosan és főként az *igaz*, a *jó*, a *szép* és a *szent* legfőbb értékeihez igazított és azokból lelkileg táplálkozni hivatott személyi lény. Az ember legyen ezért – és éppen a nevelés révén – előbb *ember*, *ilyen* ember, és csak azután, illetve annak alapján és abba beillesztve meg annak alárendelten *szakember*.

Mivel az ember magasabb rendű, mint az anyagi javak és az egész külvilág, a szellemi lélek pedig magasabb rendű, mint a test, azért az ember főfeladata az életben nem az, hogy a természet javait meghódítsa és felhasználja, s hogy közösségi világát alakítsa (a politikai, társadalmi és gazdasági rendezés révén), hanem, hogy *önmagát belsőleg kiművelje és tökéletesítse*. (Azért a sajátosan emberinek nevezhető kultúra a szellemi-erkölcsi kultúra.) A termelés, a technika s a közösségi élet alakítása, és általában mindaz, ami anyagi és külső kultúrának mondható, *eszköz* ennek a célnak az érdekében (másképpen ugyancsak az ember belső világának kivetítődése, a külvilág arculatára való rányomódása is: az ember a maga bensőjének képére és hasonlatosságára alakítja a külvilágot, a közösségi életet, mint ahogy ő is a Teremtő képére és hasonlatosságára lett alkotva; a külvilág tökéletes alakítása feltételezi azért, hogy az ember belsőleg kellőképpen tökéletes, kiművelt legyen). Következően, *a nevelésnek mindenképp előtérbe kell állítani az ember belső világát kellőképpen tökéletesíteni, az embert szellemi-erkölcsi mivoltában kell kiművelnie*. Nem, mintha nem kellene őt tökéletesíteni, „felszerelni” olyan gyakorlati ismeretekkel és készségekkel is, amelyek lehetővé teszik számára – pl. egy meghatározott foglalkozás keretében – a természet erőinek az élet kiteljesítése érdekében való felhasználását és a közösségi élet helyes alakítását. Minden ilyenirányú tökéletesítésnek azonban ama legfőbb kultúrcélnak, az ember belső tökéletesítése érdekében és annak alárendelten kell történnie. Műveltnak – kultúráltnak – volna-e mondható az ember, ha csak annyiban volna „kiművelt”, hogy ért a nála alacsonyabb rendű anyagi és külső dolgok alakításhoz és megoldozásához, önmagát azonban – aki azoknál hasonlíthatatlanul magasabb-rendű – nem tudná kellőképpen, a maga szellemi-erkölcsi mivoltának megfelelően kiművelni?

Azt a nevelést, amely az imént kifejtett gondolatoknak megfelel, *integrálisan* (átfogóan) humanisztikusnak (emberinek) nevezhetjük. Iskolaprogramunk ezt a nevelést tekinti eszményének és megvalósítandó céljának.

Humanisztikusnak nevezhető általában az a nevelés, amelynek legfőbb célja nem az egyes életpályákra való gyakorlati kiképzés, hanem az igazán *művelt életre való alapvető előkészítés*. Humanisztikus az a nevelés, amely kifejleszti a legmagasabb emberi képességeket – az értelmet és az akaratot – az igazság megismerésének, a jó szeretésének és a szép értő élvezésének érdekében. Humanisztikus az a nevelés, amely felszabadítja a meglátó képességet, lehetővé téve nagy és termékeny meglátások kivirágzását az

értelemben (eszménye lévén nem annyira a részletismeretek tömegével jól megtömött emlékezet, mint inkább a megnyílt és látni tudó értelem). Humanisztikus az a nevelés, amely a legmagasabb emberi tökéletességet, a *bölcsességet* célozza – amely a legmagasabb és legátfogóbb és egyben tapasztalati, átélt ismeret – annak legalább az alapjait igyekezve szilárdan lerakni. Ennek a célnak az érdekében a humanisztikus nevelés kiterjed *az akarat erkölcsi képzésére*, amely nélkül az igazi bölcsesség nem szerezhető meg. A humanisztikus nevelés nem egyoldalú értelmi képzés, hanem az akaratot is igyekszik tökéletesíteni; sőt az akarat képzését még fontosabbnak tartja, mint az értelmét. Tudni kell azonban, hogy az iskola az akarat erkölcsi képzését – a fegyelmezésen és a szívós munkára való rászoktatáson kívül – főképp indirekte éri el, amennyiben kifejleszti a gondolkodó és ítélőképességet, s megtelíti az értelmet értékes ismeretekkel, különösen a megragadó formában bemutatott erkölcsi célok meglátásával, megteremtve ezzel az akarat és jellemképzés alapjait. A humanisztikus nevelés a *szakképzésre* is kiterjed: egyrészt megteremti minden igazi és termékeny szaktudás és tevékenység leglényegesebb előfeltételeit, másrészt pedig segíti a szaktudást – amely csak viszonylagos, részleges, egyoldalú műveltség – beilleszteni az átfogó műveltségbe.